

Věda, nesmyslně krutá milenka

Ve chvílích relaxace často hovoří badatelé (všech možných oborů) o vědě, jako o kruté milence. V 21. století bude zřejmě nutné parafrázovat toto staré rčení a doplnit je slůvkem „nesmyslně“.

V posledních měsících se o vědě hodně hovořilo a psalo. Pod pojmem věda však myslí každý něco jiného. Bez nároku na správnost lze říci, že převládá názor, že pojem věda je blízký pojmu základní výzkum. Ve společnosti se pak používají další termíny: výzkum aplikovaný, vývoj, inovace. A tady je snad začátek celé řady nedorozumění. Existuje mnoho pokusů jak vědu definovat. Cituji jednu kratší: „Věda je nepřetržitý proces lidského poznávání přírody, společnosti, člověka, lidského myšlení a kultury. Na rozdíl od běžného poznávání jde ve vědě o systematické racionální a metodické vyvozování a zobecňování nových poznatků na základě abstraktního myšlení a teoretické činnosti“. Ve vědeckém bádání tedy nejde o výzkum aplikovaný, ani o vývoj, natož o inovace. Jde o výzkum základní, který podle nositele Nobelovy ceny prof. Wüthricha „nelze předem ani plánovat, ani zaručit. Pokud vědu plánujete, nejedná se o výzkum základní, protože ten je z definice něco nového.“ Ostatně lapidárněji to vyjádřil ještě před ním jiný „nobelista“, Frederic Joliot-Curie, když řekl: „Základní výzkum je to, když nevím, co dělám...“

V posledních měsících se hodně diskutovalo „o vědě“, místo aby se mluvilo o schopnostech vědu tvořit. Ve vědě jde především o využívání vědeckého talentu. Ten je bohužel dán jen některým lidem podobně jako talent výtvarný, hudební, sportovní aj. Přestože je všeobecně známo, že v českých zemích je nemnoho skutečně vědeckých týmů, stále se hraje v řadě institucí (s výjimkou AV ČR a některých pracovišť VŠ) „hra na vědce“. Hodnota peněz na vědu se tak logicky rozměňuje. Pletou se peníze na vědu (výzkum základní) s penězi na výzkum aplikovaný nebo dokonce na vývoj a inovace. Ve skutečnosti se vedou spory o tom, jak financovat výzkum, vývoj a inovace, protože až v první řadě jde zase jen o peníze. Typický českým způsobem se hledají kličky a skuliny v nově zaváděném systému a kvalita, kterou by měl přinést, se tak vytrácí. Problém je noblesně halen do snahy podporovat ty projekty, které peníze nejen spotřebovávají, ale jejichž řešení je i přínáší. To je jistě na místě, pokud se jedná o vývoj a inovace, ale již méně, jde-li o výzkum (základní, snad i aplikovaný). V případě vědy je však pouhé ekonomické

hodnocení komické. Věda (v převážné většině oborů) podléhá mezinárodním kritériím hodnocení, která jsou ve svých důsledcích mnohdy ostřejší, než sledování toku peněz úřednictvem s glotovými rukávy. Ale hlavně, opravdová vědecká práce je záležitost výjimečných schopností, souhry talentu a usilovné práce.

Snaha smíchat v jednom kotlíku vše od vědy až po inovace je tedy málo smysluplná. Rozhodně by prospělo věci, kdyby se srovnávalo podobné s podobným (jak činí v oblasti základního výzkumu třeba GA ČR) a kdyby byly finance rozděleny do různých balíčků, aby bylo zřejmé, kolik peněz daňových poplatníků jde opravdu na vědu a kolik jich třeba mizí v černých dírách různých „vývoju a inovací“.

Pragmaticky by mělo být financování vědy, výzkumu, vývoje a inovací zcela odděleno a posuzováno specificky. Lépe by se vidělo, kam a kolik peněz plyne, na co se přidělené prostředky vynaložily a co vlastně přinesly.

Stát by měl mít zájem na vytváření podmínek pro skutečně excelentní vědecké týmy vedené lidmi schopnými vědeckého myšlení a akceptovanými světovou vědeckou komunitou. Takových center vědy ostatně u nás není mnoho, ale jsou významné pro celou společnost. Nelze se však potom divit, že někteří čeští vědci raději působí v zahraničí. V globalizovaném světě by to nemuselo vadit, kdybychom tím nepřicházeli o možnost výchovy mladých nadějí učit se ve špičkových vědeckých týmech.

A konečně je tu také neustále bující byrokracie, která vědu „řídí“. Dobrá byrokracie je nutná, nikoliv však byrokrat škůdce měnící pokyny během roku, obměňující formuláře všech možných dokumentů jak na běžícím pásu, i když tím vědu nijak nevylepší, ale pouze jí klade nové a nové překážky. Je smutné, když renomovaný hodnotitel opakovaně musí dokládat svoji kvalifikaci, když neodborníci vymýšlejí pokyny, jak opakovaně kádrovat hodnotitele, kdy samo luštění těchto rébusů představuje více práce, než vlastní hodnocení projektu. Správný byrokrat má být pomocníkem a ne obtěžovatelem. Bohužel, takových je poskrovnu.

A tak jako v bajce nakonec přichází poučení. Místo abychom se v péči o vědu, výzkum, vývoj a inovace, vydali cestou třeba Nizozemí nebo Dánska, směřujeme někam úplně jinam.

Pavel Rauch.